

SZEMPONTOK A FELSZABADULÁS ELŐTTI MAGYARORSZÁGI KRLEŽSA-KÉP KÉRDÉSÉHEZ

(A 70. születésnapját ünneplő KRLEŽA tiszteletére)

LÓKÖS ISTVÁN

Ma már nem nehéz bizonyítani, hogy *Miroslav Krleža* európai rangú író, hogy a műveiben felsorakozó problémák mennyire a kelet-európai valóságot idézik — még hozzá világirodalmi igényű hangszerelésben. Tudjuk azt is, milyen jelentős szerep jut személyének és életművének a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok történetében. Ennek alapján nem meglepő, ha megállapítjuk: a kelet-európai összehasonlító irodalomtörténet művelői számára jelentős feladatot ró ez az életmű — különösképpen egy esetleges kelet-európai összehasonlító irodalomtörténeti szintézis megteremtése, létrehozása esetén. E szintézis megteremtésekor minden bizonnyal jelentős fejezetet szentelnek az általános közép-kelet-európai problémákat tartalmazó és felvető *Krleža-életműnek*. E „fejezet” megszületéséig természetesen még számtalan részlet-feladatot kell megoldani az irodalomtörténet tudósainak, ami önmagában véve nem kis munka lesz. Aprólékos, szerteágazó kutatásokat kell végezni például *Krleža* életművének magyar vonatkozásaival kapcsolatban; ki kell deríteni azoknak a magyarországi élményeknek sorát, amelyek *Krleža* életművét színezik; meg kell keresni azokat a gyökereket, amelyek *Krležát* a magyar irodalom forradalmi hagyományával összekapcsolják (saját bevallása szerint *Petőfi A kuttyák és a farkasok dala* című verse érleli meg benne az elhatározást, hogy íróvá lesz) [1] stb.

Mindezek mellett egyik első és egyben leglényegesebb mozzanata a kérdéssel kapcsolatos kutatómunkának *Krleža* magyarországi fogadtatásának, ismeretének felmérése. E feladat megoldásához szeretnénk hozzájárulni mi is dolgozatunkkal.

E sorok írója egy korábbi tanulmányában már tett egy ízben ez irányú kísérletet, célja azonban inkább csak az anyag összegyűjtése, bibliográfiai feldolgozása volt, semmint bizonyos elvi vonatkozások feltárása is [2]. Ezúttal éppen ez utóbbihoz szolgálnánk néhány újabb szemponttal.

*

**

Miroslav Krležát, aki magyar nyelvterületen [3], Pécsen és Budapesten diákoskodott, a 30-as évek legelején mutatták be először Magyarországon. Bajza József, a budapesti egyetem neves szlavistája írt róla terjedelmes cikket a *Magyarság* című lap 1930. április 20-i számában *Horvát költő Ady Endréről* címen. A szlavisztika jeles magyar tudósának reflexióját tehát éppúgy Krleža kitűnő Ady-tanulmánya [4] váltotta ki, mint később, egy évtized múltán Németh László egyik legjelentősebb kelet-európai vonatkozású írását is (Krlezsa Adyról) [5], csak hogy Bajza cikke egészen más célzattal íródott.

Bajzának ez az alapjában véve tárgyilagosan megírt cikke mindjárt megírása céljával, tendenciájával érdekes szituációt teremtett. A szerző ugyanis szemelláthatóan felismeri Krleža esszéjében a kelet-európai sorsközösség problematikáját — ez adott okot lényegében cikke megírásához is — csak hogy azt leszűkíti a „horvát—magyar szellemi érintkezés” körére, miután maga is rendelkezik egy ilyen (ti. a horvát—magyar közeledésre vonatkozó) koncepcióval [6]. Csak hogy ez alapjaiban különbözik attól, amit Krleža a maga esszéjében — és egész életművében is — képvisel. Bajzáról tudjuk, hogy ő „meggyőződéses híve” volt „az egykori monarchiának” és hogy „a magyarság és a horvátság viszonyát soha másképpen nem vizsgálta, mint a... Habsburg-monarchia szemszögéből” [7]. Ezzel szemben közismert tény az is, hogy Krležától mi sem áll távolabb, mint a monarchia iránti lojalitás, vagy bármiféle szimpátia, amelyről a kérdéses Ady-esszé elolvasása után is meggyőződhetünk. Felmerül tehát a kérdés, miért tartja mégis érdemesnek Bajza írni erről a problémáról, méghozzá az akkori Magyarország egyik szélső-jobboldali lapjában, a *Magyarságban*?

Nos, a kérdésre válaszolni csak úgy lehet, ha szem előtt tartjuk Bajza említett politikai alapkoncepcióját a horvát—magyar közeledés kérdését illetően. E szerint a koncepció szerint pedig semmiképpen sem az Ady—Krleža-féle elképzelések alapján oldódna meg itt a horvát—magyar kapcsolat kérdése, hanem sokkal inkább egy horvát—magyar unió égisze alatt, méghozzá feltehetően nacionalista-monarchista jelleggel. (Mellékesen jegyezzük meg: valószínű, hogy Bajza koncepciója a horvát nacionalista törekvésekből is merít, hiszen mély barátság fűzi a horvát nacionalizmus egyik jelentős képviselőjéhez, Milan Šufflayhoz,

Így aztán Krleža első magyarországi bemutatása eleve nem az általános kelet-európai összefogás gondolatának jegyében történik meg, amely az összefogást hirdetők leghaladóbb képviselőinél (Bartók, Krleža, József Attila stb.) egy a fasizmus térhódítása elleni összefogást is jelentett, hanem épp ellenkező, retrográd tendenciával.

Bajza ismertetése után majd csak a harmincas évek közepén halunk újra hírt Krležáról. Fejtő Ferenc ír ekkor róla, aki jugoszláviai útjáról hazatérve, szép útikönyvet ír *Érzelmes utazás* címen [8]. Bajza cikke után ez a könyv szolgál becses, bár olykor vitatható adalékokkal Krleža életművével kapcsolatban.

Fejtő — nem lévén a szláv irodalmak ismerője — természetesen „kalauzai” révén próbál eligazodni a korabeli horvát irodalom áramai-

ban, ilymódon impressziói nem kizárólag a saját véleményét tükrözik, hanem olykor tájékoztatóinak ítéletét, véleményét is a kortárs horvát irodalom problémáiról. Ennélfogva tehát kellő kritikával kell fogadnunk mindazt, amit a korabeli horvát irodalom egészéről, illetve részben *Krleža* személyéről és munkásságáról elmond.

Ennek a kritikai magatartásnak kell érvényesülnie különösen azon részek esetében, amelyekben *Fejtő Krleža* helyét próbálja körvonalazni a korabeli horvát irodalomban. Ezekből a részletekből ugyanis megtudjuk azt, hogy *Krleža* baloldali író, „marxista”, akinek tehetségét még ellenfelei is elismerik, aki a legjobb horvát költő, dráma- és regényíró, a legjobb esszéista, aki kitűnően beszél magyarul, jól ismeri a magyar irodalmat, aki *Ady Endréről* kitűnő tanulmányt is írt, és akit a fasiszta elemek uralomrajutása Horvátországban valósággal kiűzött a legjelentősebb folyóirat, a *Hrvatska Revija* munkatársainak sorából [9]. De találunk ezeken kívül olyan megállapításokat is, amelyek a fentiekkel ellentétben, nem felelnek meg a valóságnak. *Fejtő* ugyanis olyan személyeket hoz összefüggésbe — említett „kalauzai”, tájékoztatói után — *Krležával*, akiket semmiképpen sem nevezhetünk „marxistáknak”, még csak baloldali, vagy haladó szellemű íróknak sem. *Bartulovičra* és *Danko Andjelinovičra* gondolunk [10], akiket nem alaptalanul tekint az irodalomtörténet jobboldali provokátoroknak a harmincas években tanúsított magatartásuk miatt. Nyilvánvaló, hogy súlyos tévedés ezeket egy nevezőn említeni azzal a *Krležával*, aki már a harmincas évek derekán látja a szárnyait bontogató fasiszta rémet, s a *Balade Petrice Kerempuha* megírásával be is áll a tiltakozó európai nagyságok sorába.

Fejtő híradása után csak 1940-ben hallhat újból *Krležáról* a magyar közönség. Ekkor történik meg *Krleža* első, progresszív célokkal összefüggő bemutatása és méltatása. Ez nem véletlen, hisz a haladó magyar irodalmi és kulturális élet kelet-európai orientációja ekkorra tudatosodik és körvonalazódik egyre határozottabban, *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* tevékenysége a kelet-európai népek közeledése érdekében ekkor kezd hatni szélesebb körben egyre több hívet szerezve a magyar, román és szláv népek barátsága eszméjének.

Megjegyzendő, hogy ez a tevékenység azoknak az eszméknek folytatása, amelyek *Ady*, sőt *Kossuth* és *Balcescu* forradalmi demokratizmusáig nyúlnak vissza [11], s végső soron *József Attilánál* nyernek majd szocialista tendenciájú megfogalmazást. Jól tudjuk, *József Attilán* kívül még sokan mások is vallják ezt az eszmei programot, ha nem is szocialista, de végül is progresszív értelemben. Így elsősorban a népi írók lesznek azok, akik a kelet-európai összefogást hirdetik. Aktív részt vállalnak az említett népek kultúrájának, irodalmának, történelmének megismertetésében [12]. Közöttük van *Németh László* is, aki egészen tudatosan fordul a kelet-európai kisépek irodalmi, történelmi és kulturális világához és „tájékozódásának” eredményeiről kitűnő — bár nem problémák nélküli — tanulmányok sorozatában számol be. Jegyezzük meg mindjárt: *Németh László* életművében ezek a tanulmányok különös jelentőséget kapnak, hisz a történelmi párhuzamok keresésével és kimu-

tatásával pl. végül is az ellenforradalmi korszak hivatalos történetírásával való szembefordulást jelentik, ez pedig — amint erre *Pamlényi Ervin* és *Sőtér István* rámutatott — „az irredenta mozgalom fénykorában eléggé alig értékelhető momentum” [13].

Nos, ezzel a tevékenységgel kapcsolatban lesz *Németh László Krleža* első tudatos magyar méltatója. Három tanulmányában ír róla (*Krleza Adyról*; *Híd a Dráván*; *Most, Punte, Silta*) a legteljesebb elismerés hangján [14]. •

Ezek a tanulmányok lesznek a felszabadulás előtti magyar *Krleža-portré* legigényesebb, legjobb alkotóelemei. A *Krleza Adyról* című esszé például először utal *Krleža* tanulmányának kelet-európai problematikájára [15], de először hívja fel a figyelmet arra is, hogy hiányzik belőle a forradalmár *Ady* képe, aki nemcsak meglátta a kelet-európai kisnépek sorsközösségét, hanem harcra és összefogásra is felszólította őket [16].

Különösen jelentőseknek tartjuk azokat a megállapításokat, amelyek *Németh László Krležához* való viszonyáról vallanak. A *Híd a Dráván* című cikkben pl. határozottan kijelenti, hogy *Krleža* „nekem a kelet-európaiságban volt mesterem” [17]. Ez teszi vonzóvá számára az *Ady-esszé*t is, de ebben a cikkben is hangsúlyozza: „Nekünk magyaroknak bizonyára vannak íróink, akik a nyugati irodalmakhoz kevesebb elmélettel és több formaérzékkel nyúltak, a kelet-európai szempont azonban egy írónknak sincs ennyire a vérében” [18]. Ugyancsak a „kelet-európai” párhuzamok jelenléte teszi számára különösen megbecsülendő, elismerésre méltó alkotássá a *Glembajevi* ciklust is: „Hogy ez a „közös tej”, a sorsból szítt, mennyire ott jár bennünk még akkor is, amikor a testvériségből hitünk és tudatunk szerint rég kiszakadtunk: egy nyugta kiállításával akarom megmutatni. Nemrég olvastam el *Krlezsának*, a nagy horvát írónak *Glembajevi* című munkáját. Felépítésében is érdekes könyv: három dráma, tanulmányokkal és novellákkal összekötve. Valamennyi egy családról: a *Glembayakról* vagy helyesebben a *glembayzmusról* szól. Ami engem fölkaavart: mégsem az érdekes írói módszer, hanem a magyar és horvát helyzet kísérteties párhuzama. A *Glembayak*: egy paraszt- és kereskedősorból fölnyomult muraközi család; egy azok közül, amelyekkel a Habsburg-monarchia kormányozta az alája került népeket. Eredetére horvát, a belékevert vér révén osztrák—olasz—magyar—cseh; szerepe szerint a monarchia javára népellenes. Mialatt olvastam, a magyar s nemcsak a magyar: a cseh, lengyel, osztrák *Glembayakra* kellett gondolnom. Mindaz, ami az utóbbi időkben foglalkoztatót: asszimiláció, a színmagyarság kisebbségi helyzete, zsidókérdés, egy nagy irodalom kicsiny tömlőce, tudományunk ferdesége, földkérdés, egyetlen szálba futott össze: *Glembayak*. A monarchia: a magyarságból és a magyarság ellen is kitermelt egy csomó *Glembayt*, és ezek itt vannak, a *glembayzmus* tovább él bennük, ha a császárság meg is bukott. Magyar vezető réteg és nép viszonya azért más, mint a franciáé vagy németé, mert ez is *Glembay-föld*” [19].

Mindezek felismerése, kinyilatkoztatása az ellenforradalmi időszak

irredentizmusa idején — ellentmondásosságában is — beletorkollik a „Rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, s nem is kevés” józsefattilai programba egyrészt, másrészt — ami a *Krleža-kérdés* lényegéhez tartozik — elsőnek ismeri fel ennek a roppant hatású és energiájú írónak igazi mondanivalóját, eszméinek lényegét, célzatát.

Európában — ezzel egyidőben legalábbis — aligha írtak le nyilvánosan elismerőbb, méltóbb sorokat *Krležával* kapcsolatosan.

BEITRÄGE ZUR KRLEZA-REZEPTION IN UNGARN VOR 1945.

ISTVÁN LÖKÖS

Der Autor befasst sich in seinem Aufsatz mit dem ungarländischen Anklang des Gesamtwerkes des grossen kroatischen Schriftstellers Miroslav Krleža von 1930 — bis 1945. Er beschäftigt sich eingehend mit den Reflexionen des gewesenen slawischen Professors der Budapester Universität, Josef Bajza, und kommentiert die Bemerkungen von Franz Fejtó dem Redakteur der Zeitschrift „Szép Szó”, in Verbindung mit Krleža. Zum Abschluss zeigt er das Verhältnis von Krleža und László Németh im Spiegel der osteuropäischen Aufsätze von Németh. Er weist darauf hin, wie sich die ungarländische Rezeption von Krleža in die Literatur der Dreissiger Jahre und in die kulturelle osteuropäische Orientation des Ungartums einfügt.

J E G Y Z E T E K

- [1] Stojan, D. Vujičić: Ady et les écrivains serbo-croates. Acta Litteraria II. 185—201.
- [2] Lökös István: Miroslav Krleža magyarul. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Tom. VII. Eger, 1961. 401—417.
- [3] Uo. 401—402.
- [4] Miroslav Krleža: Madžarski lirik Andrija Ady. Sabrana Djela—Svezak 18. 95.
- [5] Németh László: Krlezsa Adyról. Kisebbségben. Bp. 1942. IV. 342—345.
- [6] Balogh József: Bajza József és a horvát kérdés. Katolikus Szemle, 33—35.
- [7] Uo.
- [8] Fejtó Ferenc: Érzelmes utazás. Bp. 1936.
- [9] Uo. 78—79.
- [10] Uo. 89—90.
- [11] Diószegi András: A népi írók nacionalizmusáról. A Magyar Tudományos Akadémia Irod. tört. Intézetének vitaülései I. Vita a népi írókról. Bp. 1958. 24—25.
- [12] Uo. 24—26.
- [13] Sótér István: Németh László a tanulmányíró. ITK. 1960. 352.
- [14] Németh László: Kisebbségben. Bp. 1942. 342—359.
- [15] Németh László: Krlezsa Adyról. Kisebbségben. Bp. 1942. IV. 343.
- [16] Uo. 344—345.
- [17] Németh László: Híd a Dráván. Kisebbségben. Bp. 1942. IV. 349.
- [18] Uo.
- [19] Németh László: Most, Punte, Silta. Kisebbségben. Bp. 1942. IV. 358—359.